

2

MONARCHIA KAZIMIERZA WIELKIEGO

PRZYPOMNIJ SOBIE

1. Jaki przebieg miał konflikt Władysława Łokietka z Krzyżakami?
2. Jak przedstawiała się sytuacja polityczna na Śląsku podczas rozbitcia dzielnicowego?

■ POCZĄTEK RZĄDÓW KAZIMIERZA WIELKIEGO

Gdy Władysław Łokietek umierał, jego syn i następca tronu, Kazimierz, miał 23 lata. Był on jedynym spadkobiercą, dlatego przejście władzy odbyło się bezkonfliktowo. Kazimierz koronował się w kwietniu 1333 r. w Krakowie, osiem tygodni po śmierci ojca. Odziedziczone Królestwo Polskie obejmowało wówczas zaledwie dwie główne piastowskie dzielnice – Wielkopolskę i Małopolskę. Zajmowało ono niewiele ponad 100 tys. km², co odpowiadało ok. 40% terytorium Polski z 1138 r. Poza tym te dwie dzielnice były od siebie oddzielone ziemią sieradzka i łęczycką, które znajdowały się we władaniu Piastów z linii kujawskiej. Niezależne od monarchii polskiej pozostawały również trzy księstwa mazowieckie. Jedno z nich, księstwo płockie, znajdowało się od 1329 r. w luźnej podległości lennej wobec władców czeskich. Kujawy wraz z ziemią dobrzyńską i Pomorzem Gdańskim znajdowały się w rękach Krzyżaków, a większość księstw śląskich była lennami czeskimi.

W chwili objęcia władzy przez Kazimierza, nazwanego później Wielkim, Polska znajdowała się w niezwykle trudnym położeniu międzynarodowym. Utraciła część swoich ziem, a ponadto otaczały ją trzy wrogie potęgi: państwo krzyżackie, Królestwo Czeskie i Marchia Brandenburska. Władcy tej ostatniej zaangażowali się w tym czasie w poszerzanie swojego panowania na Pomorzu Zachodnim i usiłowali na trwałe zdobyć Santok, nazywany „kluczem do Królestwa Polskiego”. Władca czeski, Jan Luksemburski, nadal zgłaszał pretensje do tronu polskiego. Krzyżacy nie zamierzali natomiast oddać zagarniętych przez siebie terytoriów. W takiej sytuacji Kazimierz Wielki musiał szybko podjąć zdecydowane działania, aby uchronić swój kraj przed katastrofą. Pierwszym wyzwaniem dla młodego władcy było uregulowanie stosunków z sąsiadami. Swoją politykę zagraniczną w znacznej mierze oparł na wzmocnionym więzami rodzinnymi sojuszu z Węgarami.

■ ZAWARCIE POKOJU Z CZECHAMI

W kontaktach międzynarodowych pierwszą decyzją podjętą przez młodego króla było przedłużenie rozejmu z Krzyżakami o kolejny rok. Następnie władca zawarł układ z Brandenburgią. Co prawda dotyczył on tylko zwalczania rozbójnictwa, lecz pozytywnie wpłynął na relacje pomiędzy państwami i osłabił sojusz brandenbursko-krzyżacki, skierowany przeciwko Polsce.

Pieczęć majestatyczna Kazimierza Wielkiego, na której awersie znajdował się piastowski orzeł w koronie, była przytwierdzana do najważniejszych dokumentów wydawanych przez władcę.

■ pieczęć, Polska, XIV w.

O wiele dłuższe i podzielone na kilka etapów były rokowania z Czechami. W 1335 r. na zjeździe w Wyszehradzie, w którym uczestniczyli władcy Czech, Polski i Węgier, Jan Luksemburski w zamian za 20 tys. kop groszy praskich zrezygnował z pretensji do tronu polskiego. Rok później Kazimierz Wielki miał wesprzeć jego wyprawę przeciw Habsburgom. Na kolejnym zjeździe w Wyszehradzie, w 1339 r., monarchowie potwierdzili wcześniejsze ustalenia, lecz król polski musiał dodatkowo zrzec się praw do Śląska i Księstwa Płockiego. W zamian uzyskał jednak potwierdzenie wycofania czeskiego poparcia dla zakonu w sporze polsko-krzyżackim. W 1345 r. wybuchł nowy konflikt między Polską a Czechami. Doszło wówczas nawet do kilkudniowego oblężenia Krakowa. Ostatecznie Jan Luksemburski został zmuszony do wycofania się. Zawarto rozejm, a w 1348 r. w Namysłowie podpisano pokój. Na jego mocy Kazimierz Wielki musiał uznać przyłączenie Śląska do Czech i zrezygnować z części długu, który władca Czech był winny Polsce. Uzyskał zaś obietnicę poparcia w ewentualnej wojnie z Krzyżakami ze strony nowego króla czeskiego, Karola IV Luksemburskiego – syna i następcy Jana Luksemburskiego. Osiem lat później, gdy Karol został cesarzem, sojusz odnowiono. Kazimierz Wielki zrzekł się wówczas swoich praw do księstwa świdnicko-jaworskiego, które w razie bezpotomnej śmierci Bolka Małego miało zostać przyłączone do Czech. Ponadto polski władca zrezygnował z Kluczborka i Byczyny.

W 1351 r. podczas wyprawy na Ruś zginął książę płocki Bolesław III. Kazimierz Wielki wykorzystał tę sytuację i włączył jego księstwo do Królestwa Polskiego. Ziemie te były jednak lennem Czech, dlatego musiało dojść do ugody między władcami obu państw. W wyniku porozumienia Kazimierz zrzekł się praw do księstwa świdnicko-jaworskiego. Niedługo później książęta mazowieccy złożyli królowi polskiemu hołd lenny i otrzymali ziemię sochaczewską, należącą wcześniej do Księstwa Płockiego. Po śmierci jednego z nich nie nastąpiło jednak włączenie tej ziemi do Polski, lecz przekazano ją jako lenno księciu warszawsko-sochaczewskiemu Siemowitowi III. Prowadził on politykę niezależną od Polski, kontynuowaną później przez jego następców.

KAZIMIERZ WIELKI

1310–1370 r.

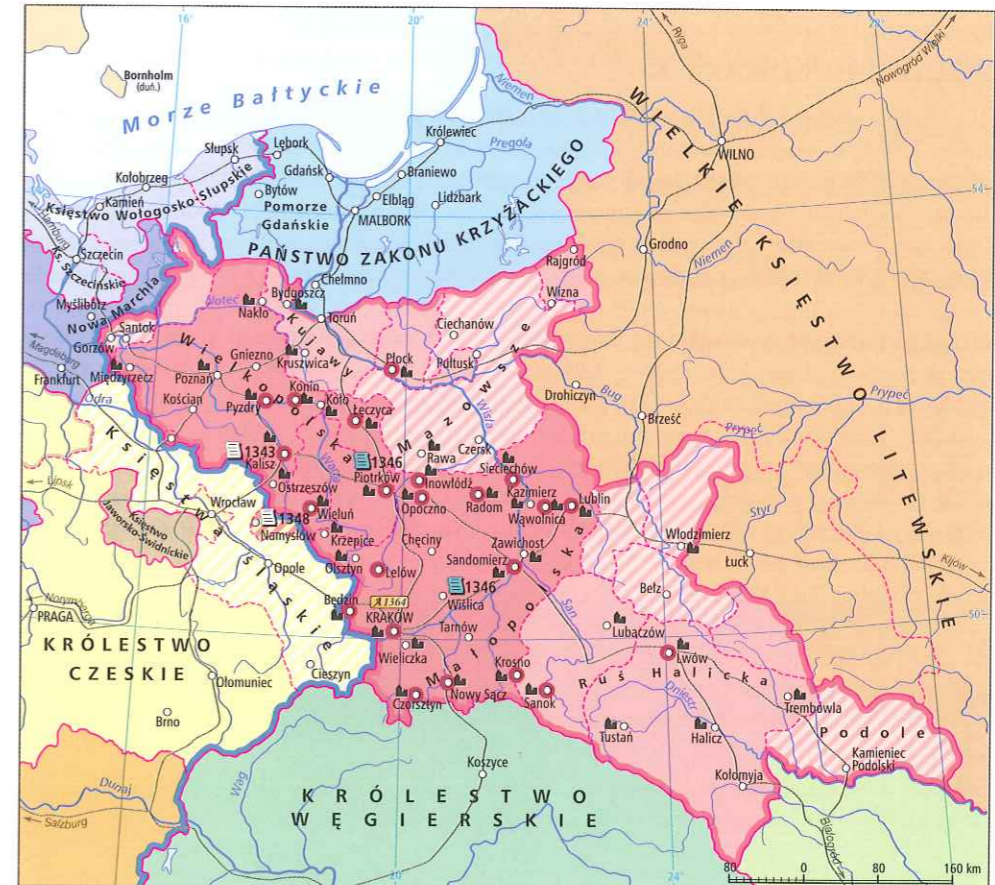
Król Polski, ostatni przedstawiciel dynastii Piastów na tronie. Jako jedyny otrzymał od potomnych przydomek „Wielki”. Był najmłodszym synem Władysława Łokietka. Wychowywał się na Wawelu, a częste wizyty na Węgrzech pozwoliły mu opanować sztukę dyplomacji i poznać nowoczesne formy rządzenia. W 1331 r. został namiestnikiem Wielkopolski, Sieradza i Kujaw. Brał także udział w bitwie pod Płowcami. Propaganda krzyżacka zarzuciła mu wówczas ucieczkę z pola walki, jednak prawdopodobnie to ojciec kazał mu się wycofać w obawie o życie jedyne następcy. Po objęciu rządów Kazimierz starał się przede wszystkim wzmocnić państwo i zabezpieczyć jego granice. Dzięki zabiegom dyplomatycznym władcy król czeski zrzekł się pretensji do polskiej korony. Kazimierzowi

udało się także zawrzeć kompromisowy pokój z zakonem krzyżackim. W 1340 r. zajął Lwów i rozpoczął podbój Rusi Halickiej. Sprowadzał osadników, zakładał nowe miasta i przyznawał przywileje polskim kupcom. Zreformował także system monetarny i ujednolicił prawo. W 1364 r. ufundował w Krakowie pierwszy na ziemiach polskich uniwersytet. W 1363 r. doprowadził do małżeństwa swojej wnuczki z cesarzem Karolem IV. Rok później został arbitrem w sporze dynastycznym Andegawenów z Luksemburgami. Był czterokrotnie żonaty, a dwie ze swoich żon oddał. Mimo tylu związków nie miał syna, który mógłby przejąć po nim tron. Dlatego ok. 1369 r. adoptował swojego wnuka – księcia słupskiego Każka. Zmarł na zapalenie płuc, którego nabawił się podczas polowania.

ROZSTRZYGNIĘCIE SPORU Z KRZYŻAKAMI

Równoległe z rozmowami prowadzonymi z władcą czeskim Polacy toczyli spór dyplomatyczny z Krzyżakami. Podczas zjazdu w Wyszehradzie w 1335 r. zapadł niekorzystny dla Polski wyrok arbitrów nakazujący Krzyżakom zwrot wyłączone Kujaw i ziemi dobrzyńskiej. W tej sytuacji Kazimierz Wielki po raz kolejny próbował rozstrzygnąć konflikt z zakonem przed sądem papieskim. Obradował on w 1339 r. w Warszawie na Mazowszu. Po wysłuchaniu świadków sędziowie przyznali Polsce prawa do Pomorza Gdańskiego i ziemi chełmińskiej, nakazali także Krzyżakom zwrot Kujaw i ziemi dobrzyńskiej oraz wypłacenie odszkodowania za niszczycielskie najazdy w wysokości prawie 200 tys. grzywien. Krzyżacy nie uznali jednak tego werdyktu

PAŃSTWO KAZIMIERZA WIELKIEGO

- ziemia odziedziczona przez Kazimierza Wielkiego w 1333 r.
- ziemia przyłączona przez Kazimierza Wielkiego
- ziemia uznająca zwierzchnictwo Kazimierza Wielkiego
- ziemia czasowo należąca do Kazimierza Wielkiego
- Królestwo Czeskie i jego lenna
- granice cesarstwa rzymskiego
- granice Korony Królestwa Polskiego w 1370 r.
- najważniejsze szlaki handlowe
- najważniejsze zamki wzniesione za panowania Kazimierza Wielkiego
- miasta obwarowane za panowania Kazimierza Wielkiego
- miejsca podpisania ważniejszych traktatów (z datami)
- miejsca nadania Statutu wiślickiego i Statutu piotrkowskiego (z datami)
- 1364 miejsce założenia Akademii Krakowskiej

? PRACA Z MAPĄ

1. Wymień nazwy terenów przyłączonych przez Kazimierza Wielkiego do Królestwa Polskiego.
2. Wskaż obszary Królestwa Polskiego, na których w czasach Kazimierza Wielkiego powstało najwięcej zamków obronnych.

i odwołali się do papieża, który ostatecznie nie zatwierdził wyroku sądowego. W tej sytuacji Kazimierz Wielki musiał zawrzeć kompromis – walka zbrojna nie gwarantowała bowiem zwycięstwa. Zanim jednak doszło do rozmów z zakonem, król wzmocnił swoją pozycję w regionie i zawarł sojusz z książętami Pomorza Zachodniego. W 1343 r. w Kaliszu podpisano wieczysty pokój z Krzyżakami. Na jego mocy Polska odzyskała Kujawy i ziemię dobrzyńską, a zakon zatrzymał ziemię chełmińską oraz Pomorze Gdańskie, które określono mianem „wieczystej jałmużny” króla Polski. Taka kompromisowa formuła pozwalała w przyszłości przypomnieć o polskich prawach do tej ziemi. Przez następne 60 lat między Polską a państwem krzyżackim nie dochodziło do konfliktów zbrojnych.

W 1343 r. Kazimierz Wielki zajął również ziemię wschowską, a pod koniec swojego panowania podporządkował Polsce ważne zamki wzdłuż granicy nadnoteckiej, m.in. Santok i Drezdenko. W ten sposób zabezpieczył tę granicę przed ekspansją brandenburską.

■ PODBÓJ RUSI HALICKIEJ

W II zjeździe w Wyszehradzie w 1339 r. uczestniczył **Jerzy II Trojdenowic** – książę Rusi Halicko-Włodzimierskiej, zwanej też Rusią Czerwoną. Był on krewnym Kazimierza Wielkiego i prawdopodobnie właśnie podczas tego spotkania uczynił króla Polski swoim następcą na wypadek gdyby w chwili śmierci nie pozostał po sobie męskiego potomka. Jerzy II zmarł w 1340 r., a Kazimierz wyprawił się na Ruś, aby zgodnie z wcześniejszym układem przejąć władzę. Nie zdołał jednak opanować całego państwa. Dopiero kolejna królewska ekspedycja, wsparta przez Węgrów oraz zaciężnych rycerzy z Mazowsza, przyniosła większe sukcesy. Tym razem Kazimierzowi udało się zająć tylko halicką część księstwa, ponieważ musiał się zmierzyć nie tylko z wojskami ruskich **bojarów**, lecz także z armią tatarską. Pozostałe ziemie zajęła Litwa. Od tej chwili walka o Ruś Czerwoną stała się zarzewiem kolejnych wojen polsko-litewskich. Toczyły się one ze zmiennym szczęściem. Kazimierz Wielki w latach 1340–1366 musiał zorganizować jeszcze kilka kampanii wojennych, aby podporządkować sobie cały ten kraj. Dzięki wsparciu węgierskiemu udało mu się przyłączyć do Królestwa Polskiego Ruś aż po Podole, z Haliczem, Lwowem, Włodzimierzem i Kamieńcem Podolskim, Litwini natomiast przejęli jedynie część ziemi włodzimierskiej z Łuckiem.

Dzięki podbiciu Rusi Kazimierz Wielki nie tylko zwiększył terytorium i potencjał Królestwa Polskiego, lecz także wyznaczył nowy kierunek ekspansji. Od tej chwili zainteresowania polityczne państwa polskiego przesunęły się wyraźnie na wschód. Zagwarantowano wolność wyznania dla wszystkich mieszkańców tych terenów i szanowano lokalne prawa. W wyniku opanowania Rusi Czerwonej w państwie polskim znacząco wzrosła liczba wyznawców prawosławia, które było dominującą religią w Europie Wschodniej. W całym państwie rozwijały się handel i wymiana kulturowa. Podbój terenów wschodnich miał jednak także negatywne skutki – odwrócił m.in. uwagę od Śląska i Pomorza, a tym samym przyczynił się do mniejszej aktywności na rzecz odzyskania tych terenów.

Powtórne zajęcie Rusi Jana Matejki w symboliczny sposób przedstawia włączenie księstw ruskich do Korony Polskiej oraz towarzyszące mu wydarzenia i procesy historyczne. Dzieło prezentuje wmurowanie kamienia węgielnego pod katedrę metropolitalną we Lwowie. W uwiecznionej ceremonii uczestniczą nie tylko przybyli z Polski katolicy, lecz także duchowni prawosławni, zholdowani książęta ruscy oraz widoczny w lewym dolnym rogu Żyd.

■ obraz, Polska, XIX w.

■ POLITYKA GOSPODARCZA

Dzięki reformom wewnętrznym podjętym przez króla Kazimierza Wielkiego Królestwo Polskie przeżywało okres dynamicznego rozwoju gospodarczego. Zwiększył się znacznie potencjał państwa, a akcja kolonizacyjna osiągnęła apogeum. Lokowano wówczas ok. 100 nowych miast, przy czym ponad połowę z nich stanowiły lokacje królewskie. Historycy doliczyli się też ponad 1000 dokumentów lokacyjnych związanych z wsiami, choć wliczono tu również pisma zmieniające wcześniejsze warunki lub dotyczące odnowienia kontraktu z zasadźcą. Nowo zakładane miasta lub wsie na początek zwalniano ze świadczeń, ponieważ dopiero po kilkunastu latach poczynione nakłady mogły przynieść oczekiwane zyski. Poza tym zmiana zobowiązań na czynsze umożliwiała rozwój gospodarki towarowo-pieniężnej i uczestnictwo coraz większej liczby ludności w wymianie handlowej. Podwyższał się również poziom cywilizacyjny i dobrobyt obywateli. Dbano o bezpieczeństwo miast – w ok. 30 z nich zbudowano w tym czasie mury obronne, chroniące mieszkańców nie tylko przed zagrożeniem zewnętrznym, lecz także przed miejscowymi rabusiami.

Za panowania Kazimierza Wielkiego nastąpił rozwój sieci dróg handlowych, na co korzystnie wpływała rosnąca liczba miast. Niektóre ośrodki, takie jak Kraków czy Lwów, odgrywały ważną rolę w dalekosiężnej wymianie handlowej. Król wspierał również rozwój handlu krajowego i w tym celu wprowadził dwie uzupełniające się regulacje prawne. Pierwszą z nich był przymus drożny, nakazujący obcym kupcom przemieszczanie się tylko po wyznaczonych drogach, na których znajdowały się polskie miasta objęte protekcją króla. Na tych trasach pobierano cło. Drugą regulacją stanowiło **prawo składu** – w objętych nim miastach kupcy z zagranicy musieli wystawiać swoje towary na sprzedaż przez określony czas. Ułatwiło to miejscowym handlarzom włączenie się do wymiany handlowej poprzez kupowanie i odsprzedawanie towarów. Dużą rolę w ożywieniu handlu odegrało także włączenie Rusi do Królestwa Polskiego oraz ze Wschodem, gdzie sięgał on aż do Morza Czarne. Polski władca podpisywał również umowy wzajemne z wybranymi państwami i miastami, co ułatwiało kupcom poruszanie się i prowadzenie wymiany handlowej. Wszystkie te działania prowadziły do rozwoju polskich miast.

Rozwój XIV-wiecznego Krakowa był związany ze zwiększeniem wymiany handlowej, w której m.in. specjalizowała się napływająca na ziemie polskie ludność żydowska. Zamieszkiwała ona ulokowane dla niej nowe miasto – znajdujący się obok Krakowa Kazimierz, nazwany tak od imienia króla Kazimierza Wielkiego. W 1334 r. potwierdzono nadany przez Bolesława Pobożnego w 1264 r. przywilej czyniący z Żydów odrębną grupę społeczną, określaną mianem „sług skarbu”, która miała ogromne znaczenie dla finansów królestwa. Polityka lokacyjna miała przynieść długoterminowe skutki.

■ drzeworyt, Norymberga, XV w.

W kilku odrębnych dokumentach Kazimierz Wielki odnowił, zmodyfikował i rozszerzył na całe królestwo przywilej Bolesława Pobożnego dla Żydów. Na mocy tego prawa podlegali oni bezpośrednio władzy monarszej. Dzięki tej protekcji do Polski napływali nowi osadnicy żydowscy. Specjalizowali się oni w handlu oraz w działalności kredytowej (nie obowiązywały ich ograniczenia dotyczące lichwy, jakie na chrześcijan nakładało prawo kanoniczne). Aktywność ludności żydowskiej w tych dziedzinach przyczyniała się także do rozwoju gospodarczego ziem polskich. Trzeba jednak pamiętać, że do końca średniowiecza stanowiła ona mniej niż 1% ogółu mieszkańców Polski. Duże gminy żydowskie znajdowały się jedynie w Krakowie, Poznaniu i Lwowie, a pozostałe liczyły po kilka lub kilkanaście rodzin.

Do rozkwitu gospodarczego przyczyniła się również przeprowadzona przez Kazimierza Wielkiego reforma monetarna. W jej wyniku w państwie wprowadzono jednolitą monetę – srebrny grosz, wybijany w mennicy królewskiej. Król ustanowił też przepisy prawa górniczego. Zakazał m.in. nadmiernej eksploatacji złóż, uregulował prawnie handel solą, zreorganizował sposób zarządzania jej kopalniami w Bochni i Wieliczce, zapewniającymi wraz z kopalnią ołowiu w Olkuszcu znaczne dochody skarbcowi królewskiemu. Ostatni władca piastowski przeprowadził również zmiany w polityce fiskalnej państwa. Wprowadził uiszczany przez właścicieli ziemskich podatek, tzw. poradne, w wysokości 12 groszy rocznie od łana kmiecego. Zmienił także dziesięcinę – ze snopowej na pieniężną.

■ POLITYKA WEWNĘTRZNA

Ważnym przedsięwzięciem Kazimierza Wielkiego porządkującym państwo polskie było usprawnienie administracji. W okresie rozbicia dzielnicowego rozwijała się ona niezależnie w poszczególnych prowincjach. Różnorodność urzędów i przypisanych im funkcji utrudniała integrację kraju. Kazimierz Wielki oparł władzę na urzędach centralnych i lokalnych. Pierwsze z nich reprezentowali kanclerz i podkanclerzy – kierujący kancelarią królewską, podskarbi królewski – zarządzający skarbem państwa, a także marszałek – zajmujący się dworem monarszym. Przedstawicielami władzy lokalnej byli natomiast starostowie, którzy reprezentowali monarchę w prowincjach i ziemiach, oraz wojewodowie i kasztelanowie – przedstawiciele możnowładztwa i rycerstwa. Ci ostatni utracili część swoich wcześniejszych uprawnień administracyjnych i wojskowych, ale zachowali prestiż i reprezentowali swoje ziemie przed władcą, zasiadając w radzie królewskiej.

W dalszym ciągu odbywały się zjazdy – prowincjonalne i ogólnokrajowe, nazywane wiecami. Te drugie straciły już jednak dawne znaczenie, ponieważ trudno było im sprawnie działać w rozrastającym się państwie. Ponadto malała frekwencja ich uczestników. Natomiast na zjazdach dzielnicowych podejmowano decyzje w sprawach lokalnych, a także przejmowano wybrane sprawy sądowe. W przyszłości zjazdy te miały się przekształcić w samorząd ziemski.

Grosz był srebrną monetą polską, którą wprowadził w ramach reformy monetarnej Kazimierz Wielki. Władca wzorował się na pieniądzu obowiązującym w Czechach – groszu praskim. Na awersie monety znajdowała się korona, na rewersie zaś – orzeł.

■ moneta, Polska, XIV w.

Zamek w Będzinie zbudowano w czasie panowania Kazimierza Wielkiego. Był jednym z tzw. Orlich Gniazd, czyli warowni rozmieszczonych wzdłuż granic kraju.

■ fotografia współczesna, Polska

Kazimierz Wielki usprawnił system sądownictwa. W czasach jego rządów funkcjonowały sądy ziemskie – rozstrzygające wszystkie spory cywilne między szlachtą, sądy grodzkie – kierowane przez starostów, zajmujące się wyszczególnionymi zbrodniami zagrożonymi karą śmierci, sądy podkomorskie – na czele z podkomorzym, rozpatrujące spory graniczne, a także sądy miejskie, w których ujednolicono zasady prawa niemieckiego. Ogromne znaczenie miało spisanie statutów zawierających przepisy obowiązującego prawa. Statut wydany w Piotrkowie zawierał 34 artykuły i odnosił się do Wielkopolski, dlatego oparto go na dotychczasowym prawie zwyczajowym tej dzielnicy. Natomiast Statut dla Małopolski, ogłoszony w Wiślicy, liczył 59 artykułów i zmienił obowiązujące wcześniej prawo zwyczajowe. Prawa spisane w obu statutach opierały się na podziale stanowym. Uregulowano m.in. zasady uczestnictwa w pospolitym ruszeniu. Odtąd rycerstwo miało stawać do walki pod chorągwiami własnej ziemi, a osoby uchylające się od tego obowiązku karano.

Ważnym elementem polityki wewnętrznej ostatniego Piasta był Kościół. Pomagał on w scalaniu i integracji poszczególnych dzielnic, a także ułatwiał utrzymywanie kontaktu z terytoriami nieznajdującymi się bezpośrednio w granicach kraju. Kazimierz Wielki zdawał sobie z tego sprawę i kilkakrotnie interweniował w obronie jego całości, m.in. sprzeciwił się włączeniu biskupstwa wrocławskiego do archidiecezji praskiej. Jednocześnie król mógł liczyć na wsparcie dla swoich reform ze strony hierarchii duchownej.

TEKST ŹRÓDŁOWY

STATUT WIŚLICKI

Zarówno *Statut wiślicki*, jak i *Statut piotrkowski* zostały wydane na wiecach ustawodawczych.

Oba opierały się na prawie zwyczajowym i nie były uniwersalną kodyfikacją regulującą wszystkie zagadnienia. Najwięcej przepisów w statutach dotyczyło prawa karnego, a tylko wybrane – ustroju państwa i społeczeństwa oraz prawa sądowego.

*Rycerze i szlachta obowiązani są do wyprawy wojennej i powinni służyć z bronią. Ponieważ godność króla i obrona całego królestwa zasa-
dza się na zbrojnej sile wojskowej, przeto
każdy rycerz podług wielkości i rodzaju dóbr
swoich i dochodów jest obowiązany z pewną
liczbą zbrojnych ludzi służyć i być pożytecz-
nym państwu, jako że dobra jego są wolne, na
prawie rycerskim postanowione i wyjęte spod
wszelakiego ciężaru. Postanawiamy też, że
baronowie i szlachta nasza ziem Polski są
obowiązani wobec nas i naszych następców
w Królestwie Polskim pełnić służbę wojskową
i w broń się zaopatrzyć, i służyć tak, jak naj-
lepiej i najskuteczniej potrafią; ale poza gra-
nicami Królestwa nie są obowiązani nam*

służyć, chyba że otrzymają dostateczne wynagrodzenie lub zostaną przez nas specjalnie uproszeni.

O naganie szlachectwa. Rody szlacheckie wywodzą zawsze swój początek od przodków, od których pochodzenie potomkowie ich wiarygodnym świadectwem udowodniać zwykli. Jeżeli przeto ktoś mieni się szlachcicem i uważa za równego innym szlachcicom, a ci temu zaprzeczają, ma dla udowodnienia szlachetnego swego pochodzenia przyprowadzić sześciu poważnych mężów, z których dwaj pochodzą z jego rodu, i ci dwaj pod przysięgą zeznają, że pochodzi z ich domu i rodu ojcowskiego.

Źródło: *Wiek V–XV w źródłach*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 2003, s. 181–182.

? PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Opisz zasady uczestnictwa w wyprawach wojennych obowiązujące rycerzy i szlachtę.
2. Odpowiedz, w jaki sposób należało udowodnić pochodzenie szlacheckie.

■ Założenie uniwersytetu w Krakowie

Wyrazem starań króla o rozwój cywilizacyjny Polski było założenie w 1364 r. w Krakowie uniwersytetu wzorowanego na ośrodkach działających w Bolonii i Padwie. Akademia Krakowska była drugą po praskiej uczelnią w Europie Środkowej. Nowoczesna monarchia potrzebowała wykształconych ludzi, m.in. dyplomatów i prawników, których nie mogły wykształcić istniejące w państwie szkoły parafialne i katedralne. Nowe kadry miały się rekrutować z grona absolwentów uczelni krakowskiej, która miała katedry: prawa, filozofii i medycyny. Środki na utrzymanie placówki pochodziły z dochodów czerpanych z kopalni soli.

Fundacja Akademii Krakowskiej została przedstawiona w alegorycznej formie. Twórca dzieła ukazał polskich władców, którzy przyczynili się do powstania i rozwoju uczelni – Kazimierza Wielkiego, Jadwigę i Władysława Jagiełłę.

■ drzeworyt, Polska, XVII w.

Tablica fundacyjna Bursy Jeruzalem, nieistniejącego dziś kolegium założonego w 1453 r. przez kardynała Zbigniewa Oleśnickiego dla żaków Uniwersytetu Jagiellońskiego. Duchowny ten ślubował odbyć pielgrzymkę do Ziemi Świętej, jednak nie dotrzymał tej obietnicy i w zamian zbudował bursę dla studentów.

■ kopia XV-wiecznej płaskorzeźby, Kraków

? Jakie znaczenie miało powstanie uniwersytetu w Krakowie w XIV w.?

■ SPRAWA SUKCESJI

Kazimierz Wielki cztery razy zawierał związki małżeńskie, jednak z żadnego z nich nie doczekał się syna. Obawiając się, że sytuacja ta się nie zmieni, już w 1339 r. podczas drugiego zjazdu w Wyszehradzie zgodził się, aby – jeśli nie pozostawi po sobie męskiego potomka – po jego śmierci władzę w Polsce objęli Andegawenowie.

W zaistniałych okolicznościach władca Węgier Ludwik I Wielki starał się pozyskać przychylność polskiego rycerstwa dla tych planów. Dlatego w 1355 r. w Budzie podczas wizyty delegacji z Polski dał gwarancje zachowania praw przysługujących rycerstwu (tzw. przywilej budziński) w zamian za deklarację uznania andegawenowskiej sukcesji. Kazimierz Wielki wciąż jednak uwzględniał inne rozwiązania kwestii sukcesji tronu. W 1364 r. w Krakowie podczas spotkania monarchów, w którym uczestniczyli m.in. cesarz Karol IV Luksemburski i władca Węgier Ludwik I Wielki, polski król uzyskał od tego ostatniego zapewnienie, że jeśli pojawi się męski sukcesor, to Andegawenowie nie będą dochodzić swoich praw wynikających ze wcześniejszych ustaleń. Miało to związek z kolejnymi planami matrymonialnymi Kazimierza, ale zostały one przekreślone przez działania Luksemburgów, którzy wspierali Andegawenów.

Władca Polski miał jednak córki. Zawierane przez nie małżeństwa były częścią jego polityki. Jedną z nich, Elżbieta, została wydana za męża za księcia słupskiego Bogusława V i miała z tego związku dwoje dzieci. Jej córka, nosząca to samo imię co matka, została żoną Karola IV

Luksemburskiego. Natomiast syn Elżbiety, Każko, został w 1368–1369 r. adoptowany przez Kazimierza Wielkiego. Zgodnie z planami króla miało to zabezpieczyć polski tron w przyszłości, na wypadek gdyby również Ludwik I nie doczekał się męskiego potomka. Dlatego uczynił wnuka swoim sukcesorem na gruncie prawa prywatnego i zapisał mu w testamencie znaczną część swojej ojcowizny w postaci ziem: łączyckiej, sieradzkiej i dobrzyńskiej. Jednak po jego śmierci testament został obalony przez Ludwika I na drodze orzeczenia sądowego.

W rozważaniach dotyczących sukcesji po Kazimierzu Wielkim nie brano pod uwagę Piastów śląskich, ponieważ nie rościli sobie już oni praw do korony polskiej, a ponadto byli lennikami czeski. Również piastowscy książęta mazowieccy utrzymywali słabe kontakty z odrodzonym państwem polskim i prowadzili własną politykę, a ostatni przedstawiciel linii kujawskiej został zakonnikiem, co wyłączyło go z grona możliwych sukcesorów tronu.

Korona hełmowa Kazimierza Wielkiego i hełm były używane przez władcę w trakcie podróży. Wykonano ją ze stopu miedzi i srebra. Ozdobiono ją imitacjami kamieni szlachetnych. Osadzona została na żelaznym hełmie, który wskutek korozji odłączył się od całości. Insignium zostało przypadkowo odnalezione w 1910 r. w sandomierskim seminarium duchownym, a następnie potajemnie przewiezione do wawelskiego skarbcza.

■ insignium, Kraków, XIV w.

■ OCENA PANOWANIA KAZIMIERZA WIELKIEGO

Dzięki skutecznym rządóm Kazimierza Wielkiego Polska przekształciła się ze słabego i okrojonego terytorialnie państwa w silną, nowoczesną monarchię. Stała się równorzędnym partnerem dla krajów sąsiednich, które musiały brać pod uwagę jej interesy. Panowanie ostatniego Piasta przyczyniło się również do ugruntowania w Polsce monarchii stanowej, ponieważ wyraźnie osłabił patrymonialny charakter władzy. Przyjęło się wtedy określenie „Korona Królestwa Polskiego” (łac. *Corona Regni Poloniae*), akcentujące ideę jedności ziem pozostających w bezpośrednim władaniu króla. Monarcha stawał się symbolem tej jedności, a nie udzielnym władcą, który mógł dowolnie dysponować krajem i np. podzielić go między swoich synów. Pod koniec życia Kazimierza Wielkiego jego królestwo zajmowało obszar 250 tys. km². Władca pozostawił swoim następcom państwo dobrze zorganizowane, rozwinięte pod względem gospodarczym i kulturalnym. W kraju wznoszono budowle obronne oraz sakralne. Już w średniowieczu mówiono, że Kazimierz Wielki *zastał Polskę drewnianą, a zostawił murowaną*. W tym powiedzeniu zawierał się podziw dla mądrych rządów ostatniego Piasta, które zapewniły Polsce awans cywilizacyjny.

ĆWICZENIA

1. Omów politykę zagraniczną Kazimierza Wielkiego.
2. Wymień reformy, które w największym stopniu przyczyniły się do awansu cywilizacyjnego Polski w XIV w.
3. Scharakteryzuj zmiany, które dokonały się w Królestwie Polskim w latach 1333–1370.
4. Podaj pozytywne i negatywne aspekty panowania Kazimierza Wielkiego.
5. Określ, z jakimi problemami borykał się ostatni Piast podczas swoich rządów.

DLA ZAINTERESOWANYCH

F. Kiryk, *Wielki król i jego następca*, Warszawa 1992.

J. Wyrozumski, *Kazimierz Wielki*, Wrocław 1982.